

Kocsiszy György – Tihanyi Katalin

Közszolgálati etika – elvont ismeretek halmaza vagy sürgető gyakorlat?

Az értékrend alapvetően meghatározza egy társadalom (időben és térben is változó) közgondolkodását, ami oktatással formálható. Mégis az elmúlt két évtizedben a hazai felsőoktatás képzési és továbbképzési programjaiban az értékrendhez kapcsolódó az erkölcs, ill. az etika oktatása (tisztelet a kivételnek) a filozófia tárgy kereteiben jelent csak meg. Mérnök és közgazdász hallgatók szerezhetek úgy diplomát, hogy erről az általunk fontosnak ítélt kérdéskörrel nem, vagy csak érintőlegesen szerezhetek ismereteket. Nem meglepő, hogy ennek következményeivel a gyakorlatban nap, mint nap találkozhatunk, ill. következményeinek szenvedő alanyai lehetünk. A szerzők tanulmányukban részben ennek okait, másrészt a közszolgákkal szemben támasztott elvárásokat veszik számba.

Kulcsszavak: értékrend, etika, közpénzügyek.

Jelkód: A13, P43.

1. Bevezető

Értékrend kérdése az elmúlt évtizedekben nem tartozott a közgondolkodás főáramához. Mintha valami avított, idejét múlt, vagy ideológiailag nehezen körülhatárolható terület lenne, amely mindennapi életünk menetére, szakmai tevékenységünkre, piacosítható javainkra, társadalmi kapcsolatainkra kevés hatással lenne. Pedig cselekvéseink sokváltozós dimenziójában nap, mint nap szembesülünk ambivalens jelenségekkel, megoldhatatlan problémákkal, visszas helyzetekkel, kiélezett döntési szituációkkal, intézményi anomáliákkal, külső/belső értékkonfliktusokkal, amelyek próbára teszik lelkiismereti szabadságunkat.

Előfordulhat, hogy sem törvényi vagy jogszabályi előírások, sem vélt vagy valós gazdasági racionalitás, technikai szabályzatok, felettesi utasítások, institutionális vagy közösségi érdekek nem igazítanak el, de hiba elkövetése esetén nem is nem mentenek föl a következmények alól.

Ezzel szemben, ha birtokában vagyunk egy társadalmilag is elfogadható értékrendnek, a józan ítéletalkotás „tudományának”, a helyes mérlegelő készségnek és előrelátásnak, annál valószínűbb, hogy mások számára is mértékadó megoldásokat találunk.

Talán az értékrendi hiányosságoknak és zavaroknak is felróható, hogy a közvélemény napjainkban egyre szkeptikusabban viszonyul az etikai kérdésekhez, helyette jóval fontosabbnak ítéli meg az eredményt, a hasznót, a versenyképességet és az egyéni érvényesülést. Ugyanakkor elvárjuk az etikus közéletet, igényt tartunk arra, hogy a közszolgák etikusan viselkedjenek. Felháborodunk, ha korrupcióról hallunk, vagy arra utaló jelekkel találkozunk, de önmagunk cselekedeteinek megítélésekor jóval megengedőbbek vagyunk!

Mintha beteljesülne Oscar Wilde-nek tulajdonított gunyoros mondat: „Ma az emberek tudják mindennek az árát, de nem tudják semminek az értékét!”

Sajátságos kettősség ez, egyrészt megengedő és haszonelvű, másrészt a köz iránti elkötelezettség elváró és számonkérő szemlélet ütközik.

Az etikus vagy etikátlan, szabad vagy nem szabad közel sem egyszerű kérdéseire adandó válasz különösen fontos keresi a közszolgák esetében. Mi indokolja, hogy az etikának evvel az ún. hivatásetikai részével külön foglalkozunk? Nem elégséges az általános etikai elvek ismerete, betartása és betartatása?

A 21. század (divatos szófordulattal élve) új, a korábnál nagyobb kihívások elé állítja a közszolgákat. Meggyőződésünk, hogy ezekre több vonatkozásban is új típusú válaszokat kell adni.

A kérdés tárgyalásakor abból a gyakran elhangzó álláspontból indulunk ki, hogy etikus közszolgák nélkül:

- nincs jó állam és jó kormányzás,
- hatékonyan működő állami apparátus,
- fenntartható társadalmi, gazdasági fejlődés.

A hivatásszerű részvétel az állami tevékenység megszervezésében és kivitelezésében, a közfeladatok ellátása, az állampolgárok életét segítő intézményi és szolgáltatási rendszer optimális működtetése több mint szakmai feladat. A professzionális felkészültségen, technikai-módszertani eszközökön, egyéni és testületi kompetenciákon túl olyan többletet igényel, melyek megalapozzák és fenntartják a „közjó”-ba vetett bizalmat.

A közzférában követett elvek és értékrend érvényesülését, az ott tanúsított magatartást illetően a modern bürokrácia-elméletek szerint is nagy a tét: hanyag, felületes, botrányt okozó szervek vagy szereplők saját legitimitásuk egyezményes erkölcsi alapját kockáztatják.

Az erkölcs és etika több mint 2000 éve foglalkoztatják a filozófusokat, teológusokat, közgazdákat, szociológusokat, jogászokat, orvosokat, közszolgákat, stb. A témakör szakirodalmi szinte áttekinthetetlen. Ezek a bölcséleti és pragmatikai megközelítések csak akkor válnak érvényessé és elevenné, ha közvetlen vonatkozással bírnak mindennapi életviszonyainkra, ha jelenkori viszonyainkra alkalmazva azokat, párbeszédre lépünk velük. A cél tehát nem dogmatikus elméletek súlykolása, hanem erkölcsi-etikai belátások tudatosítása, azok cselekedtető erejének fölkeltése, kérdésfeltevéssel vagy dilemmázással.

Felvetődhet a kérdés, különösen a közszolgákra esetében, hogy tanítható-e az etika? Arisztotelész nyomán erre határozott igen a válasz! A témakör művelőinek többsége hasonló álláspontot képvisel. Meglehet, a tanítás itt nem didaktikus ismeret-átadást jelent – hiszen ezt az etika (mint gyakorlati tevékenységeinkben megnyilvánuló helyes irányultság) természete eleve kizárja. Tanítható viszont az elmélyült megértés, mesterségbeli elsajátítás, jártasság megszerzése valamiféle előzetes, tacit tudás birtokbavételeként és működésbe hozatalaként. A skolasztikusokkal szólva: az értelem és szándék mozgósítása révén fölismeret „jó” aktív megvalósításaként.

Azt a nézetet osztjuk tehát, hogy az etika nem csak erkölcsi kódex, vagy normatív előírások pusztja halmaza, nem *teória*, s nem *techné*. Hanem alkalmazás, és döntéshelyzetekkel járó személyes felelősség.

Más kérdés, hogy az általános erkölcsi, etikai elveken túl a hivatásetikai kérdéseknek a szaktárgyak és/vagy külön tárgy keretében kell-e megjelennie, s milyen formában. Beszélhetünk-e „alkalmazott” vagy „ágazati” etikáról egy-egy szakterület vagy foglalkozás esetén? S ha igen, ez milyen viszonyban áll az általános társadalmi ítéletekkel, a közügyekkel, szakmai kompetenciával, a foglalkozás- vagy funkció-specifikus döntés helyzetekkel, a személyes értékrenddel?

Tekintsük az etikát egyezményes társadalmi normák gyűjteményének, kívánatos (ámde nehezen elérhető) szakmai magatartásmodellnek, kodifikált értékelvárásoknak vagy mindennapi döntéseink, cselekvéseink *modus operandi*-jának,

2. Hivatásetika történeti előzményei

Az etika fogalmához hasonlóan a hozzáértő gonddal végzett munka méltósága nem újkori gondolat. Hésziodosz *Munkák és napok* c. műve tanúskodik erről a legnyilvánvalóbban, de az egyes foglalkozások társadalmi szerepe a legtöbb ókori gondolkodó műveiben említést nyer (pl.: Platon, Arisztotelész, későhellén filozófusok, Cicero, Cato, Varro műveiben).

Az „*orando et laborando*” (imádkozzál és dolgozzál) jegyében a legtöbb középkori szerzetesrend szigorú, aszketikus életvezetésének része volt a kemény fizikai munka. A mindennapi szellemi-lelki táplálékért való fáradozás (a kertműveléstől a kódexmásolásig) üdvös és szükségszerű velejáróját jelentette a földi létnek, jóllehet elsődleges feladat a *contemplatio* (szemlélődő imád-

ság) maradt. A nominalisták (elsősorban Firenzei Antonius, Sienai Bernát, később Aquinói Szent Tamás) hatására egyes 13-14. századi szerzők – az egyházi kamattilalom dacára – etikailag megengedhetőnek tartották a kereskedők hasznát mint *industria*-juk (iparkodásuk, szorgalmuk, fáradtságos és kockázatos tevékenységük) ellenértékét (Weber, 1982. pp. 78-82.). A tomizmus a teremtett rend (kozmosz) részeként, objektív adottságként tekintett az emberek különböző foglalkozások szerinti tagozódására.

A protestantizmus hivatás-értelmezése

A fenti előzmények ellenére mégis Luther volt az első, aki a munka bibliai fogalmait az „isten általi elhívás” értelmében vett hivatásként (*Beruf*) fordítja. Max Weber szerint ezzel meghonosította az evilági kötelességek teljesítésének merőben új felfogását, mely az állhatatos munkavégzésnek erkölcsi értéket tulajdonít (függetlenül a tevékenység típusától). Az ember akkor cselekszik helyesen, ha a neki rendelt küldetésben Istennek tetsző módon hűségesen helytáll, és mindennapi becsületes, szorgos munkájával megdicsőíti Istent (vö. a *Werkheiligkeit*, a „megszentelt dologidő” fogalmával).

„A [*lutheri*] hivatás az – írja Weber – amit az ember mint isteni elrendelést fogad, s amihez alkalmazkodnia kell [...] a hivatásvégzés az a feladat, melyet Isten tűzött ki.” (Weber, 1982. pp. 109-110).

Az odaadó hivatásvégzés mint a megigazulás eszköze, mint az isteni üdvösség elnyeréséről való megbizonyosodás egyetlen hatékony módja, Kálvin üdvtanában nyer kitüntetett jelentőséget. A hit (*fides efficiens*’, mely a kegyelmi állapot jele) akkor élő, ha aktív, cselekvő életben mutatkozik meg. Az üdvösségre kiválasztottakat tehát az Isten és embertársaik javáért való szüntelen fáradozásnak kell jellemeznie.

„...Isten örök rendelései a legkevésbé sem akadályoznak minket abban, hogy az ő akarata alatt gondot ne viseljünk magunkról és minden mi dolgainkat el ne intézzük. [...] Ugyanis, ki életünknek bizonyos határt szabott, az életünkre való gondviselést is vállainkra helyezte, eszközökkel és támaszokkal is ellátott annak fenntartására, adott értelmet a jövődő veszedelmek eleve való meggondolására...”¹

Az önmagáért és közösségéért tenni képes embert (a felismerésen, belátáson, önvizsgálaton keresztül) mindenekeelőtt az értelem segíti saját erkölcsi felelősségének tudatosításában. A gondviseléssel tervszerűen együttműködő hívőnek az érvényes társadalmi-gazdasági viszonyokat figyelembe véve kell józanul mérlegelnie, hogy a rábízott javakat haszonnal forgatva önmagáról gondoskodják, s a közjót gyarapítva Isten instrumentuma legyen a világ megőrzésében és fenntartásában (Fazekas, 2009).

Weber a ’tettekben igazolódó hit’ újprotestáns értelmezéseit a kálvini predestináció-tanból vezeti le. Következtetése szerint a modern hivatás-etika (későbbi szekularizált formájában is) abból ered, hogy a Kálvin-követő irányzatok kifejlesztették s mindennapi gyakorlattá tették az aszketikus életvezetés következetes, racionális módszerét. „...az eleve elrendelés [...] dogmatikai alapotul szolgált a – módszeresen racionalizált etikai életvezetés értelmében vett – puritán erkölcsiség számára” (Weber 1982, 176.).

A munkamegosztáson alapuló tökéletes társadalmakra vonatkoztatva Weber kiemeli az állandósult munkatevékenységekre irányuló hivatásbeli buzgalmat (mint a modern szakmaiság és munkamorál feltételét), valamint az egyéni szorgalommal, rátermettséggel és takarékoszággal szerzett haszon erkölcsi elismerését (mint a vállalkozói nyereségszerzés előképét).

„[A] hivatás puritán felfogásának és az aszketikus életvezetés követelményének közvetlenül befolyásolnia kellett a kapitalista életstílus kifejlődését [...] Ahogyan az állandó hivatás aszketikus jelentőségének hangsúlyozása a modern szakmaisá-

¹ Inst. 1,17,4.

got, úgy dicsőíti meg etikailag a profitesélyek gondviselészerű értelmezése az üzletembert” (Weber, 1982. pp. 258.).

A weberi gazdaságtudomány olyan szekularizációs ívet vázol föl, mely a felekezeti kontroll alá vont produktív aktivitás felől (a kálvinista hivatásetikán nyugvó puritán életvezetéstől) a teljesítmény-motiválta munkamorál méltatásáig jut el. Ez a megközelítés hangsúlyozza az ésszerű és fegyelmezett (egyéni) gyarapodás önjutalmazó erejét, de kevésbé tér ki a hivatásként végzett tevékenység jellegére, annak historikus változásaira.

Professzió és hivatás

A hivatás-etika fogalma azonban aligha tárgyalható az újkori professziók történeti alakulásának megértése nélkül. Az arisztokratikus hivatásrendek becsületkódexétől a polgári foglalkozások szolgálati eskütételi kívánalmáig, majd a civil szakmáktól elvárt intézményes-normatív etikák kodifikálásáig vezető folyamat a professzionalizáció-elméletekkel írható le². A legpregnansabb definíciót Keller Márkus adja, mely szerint: a professzionalizáció „*az a folyamat, amelynek során egy foglalkozás vagy tevékenység hivatássá válik.*”

A professzionalizáció-diskurzus egyszerre igyekszik számot adni a foglalkozások institucionális megformálódásáról és megítéléséről. A legtöbb ilyen teória többlépcsős modellt vázol föl, ahol a normaképződést, ill. a konkrét etikai elvek megfogalmazását megelőzi: a) az adott szakma teljes időben üzőtt kenyérkeresetként való ellátása; b) formális szakmai képzőintézmények létrejötte; c) össznemzeti szakmai szövetségek megszervezése; tanúsítványok, diplomák, címek állami elismerése és d) a szakma erkölcsi legitimitása, társadalmi funkciójának rögzítése.

Keller fogalomértelmezése szerint a hivatás (Profession) „a foglalkozásnak³ egy speciális fajtája, melynek gyakorlása egy specializált, általában tudományosan megalapozott képzést feltételez, amelyben a hivatásra vonatkozó általánosítható és elméleti tudás etikai normákkal együtt kerül átadásra. A tudás – melyet önérdék tekintet nélkül, a közjó szolgálatában kell alkalmazni – vizsgák és diplomák segítségével kerül igazolásra. Csak képesített szakértők láthatnak el adott szolgáltatásokat és funkciókat a társadalomban. A hivatások monopóliumot igényelnek maguknak [...]. A szervezett hivatáscsoport autonóm módon kontrollálja a hivatáshoz való jutást és magát a tevékenységet is. A kompetenciájukra, az általuk kidolgozott etikai normákra, illetve tevékenységük társadalmi fontosságára hivatkozva, a hivatások kiemelt gazdasági juttatásokat és magas társadalmi presztízt igényelnek a maguk számára.” (Keller, 2010. pp. 50.).

A professzionalizáció történeti feltételrendszere

A fenti hivatásjellemzők történeti előzményeit követve azt találjuk, hogy már a hierarchikusan tagolt, tradicionális rendi társadalmakban léteznek példák az *ab ovo* magas presztízsű pályák (pl.: jogi, orvosi, katonai, papi) korai kanonizálására. Hasonlóképp megfigyelhető az egyes foglalkozási szakágak képviselőinek (pl.: kisiparos, kézműves, kereskedő) kezdetleges érdekvédelmi szervezetekbe tömörülése (céhesedés, kereskedelmi- és bankhálózatok). Ezek az első kísérletek bizonyos „minőségi garanciák és jogérvényesítési keretek” föllállítására, a kínált termékekhez és szolgáltatásokhoz kötődő sajátos *éthosz* megteremtésére.

² A professzió-diskurzus összefoglalását lásd: *Mesterségem címere... Hivatás és professzionalizáció. Korrall. 42.sz* (2010), továbbá KLEISZ, Teréz. A professzió-diskurzus. In: *Tudásmenedzsment 3.évf. 2. sz.* (2002), 28-51.

³ Foglalkozás (Beruf): „speciális képességeknek és készségeknek olyan kombinációja, melyek teljesítményként az egyén folyamatos ellátásának és kereseti lehetőségének az alapját adják. A foglalkozás bázisát és igazolását adja a társadalmi pozíciónak, és az egyik viszonylag stabil ismertetőjegy, amely az egyént a társadalmi folyamatokkal és struktúrákkal összeköti.” KELLER, *i.m.*, 50.

A hivatásetika nem különleges etika, hanem egyedi szituációra (helyzetekre) vonatkozó etika.

A kontinentális Európában a 18-19. századot jellemző ipartechnológiai változások kéz a kézben jártak a liberális jogelvek politikai gyakorlatba való átültetésének társadalmi konzekvenciáival. A nagyüzemi termék-előállításához köthető, fogyasztási célú, profitérdekű termelésfokozás új típusú munkaszervezési formák bevezetését kívánta meg. A munkaerő területi és pozicionális újra-elosztása, a tökemobilitás, a korszerűtlen és átláthatatlan közjogi- és birtokviszonyok rendezésére irányuló politikai akarat jelentős közigazgatási-államigazgatási reformokat hozott⁴, ami lassanként „átprofilózta” a fennálló dominanciaviszonyokat.

A kulturális szokások és értékpreferenciák – köztük az egyénről, munkáról, hivatásról, foglalkozási státuszról, szakértelemről, munkamorálról vallott felfogás, szellemi- és tudástökéhez, iskoláztatáshoz és előrejutáshoz való jog – a társadalmi alrendszerrel együtt változtak.⁵ A politikai jogkiterjesztéssel⁶ az alsóbb néprétegek és a renden kívüli (pl.: felekezeti-etnikai) csoportok számára is megnyílt a hivatalviselés, a közszférába való belépés útja (ami tehetségétől, kurázistól, képességektől és kapcsolatoktól függően) rendszeres jövedelmet, közéleti státuszt, városi életmódot és középosztályi (re)szocializációt jelentett.

Az értelmiségi, közhivatali, magántisztviselői vagy akár közműipari, kereskedelmi szakmát választó nem-nemesi lakosságban új attitűdök társultak olyan hagyományosan „stabilizáló és konzerváló” erejű értékekhez, mint a tekintély, tisztelet, kötelesség, tisztesség, engedelmesség, becsület, alázat, lojalitás, mértékletesség, szorgalom, felelősség, pontosság, (ön)fegyelem. Jellemzően ebben a társadalmi közegben vált dominánssá az életvitelszerű munkavégzésen és takarékos gazdálkodáson alapuló, pedáns életvezetésre és önművelésre motivált mentalitás, melyet Weber *modern polgári hivatásetikának*⁷ nevez.

Az, hogy a weberi elvek miként mutatkoznak meg a Monarchia korabeli kispolgárság önérvényesítési stratégiáiban, jól példázza egy 1876-ban megjelent didaktikus könyvecske: „A boldogság megszerzésére szorgalom kell és türelem, annak megtartásához pedig mérséklet és óvatosság [...] A tanult, szorgalmas iparos nagy úrrá, a tudatlan úr pedig semmivé lehet – mert mindennek az alapja: a tanulás és a szorgalom [...]”⁸

A szöveg tanmese-jellege ellenére tény, hogy az ipari konjunktúra időszakában látványos sikertörténetek igazolták vissza a kislembert felemelkedéssel kapcsolatos optimizmusát.

A tudástökéhez és speciális szakkompetenciákhoz való hozzáférés lehetővé tette az arra érdemes egyének politikai-gazdasági érvényesülését. Az elitiskolát kijárt, kellő kvalitással és ambícióval rendelkező polgárok (pl.: ügyvédek, jogtanácsosok, építésmesterek, kiadó-lapszerkesztők) és az emancipált kisebbségekből⁹ kikerült pénztulajdonosok (pl.: hitelintézeti vezetők, bankárok, részvényesek, iparvállalkozók, gyártulajdonosok, nagykereskedők fokozatosan felzárkóztak a kiváltságos főnemességhez, tényleges befolyásra téve szert. Mindez a személyes reputáción túl a hivatásrendi szemléletmód térnyerését jelentette.

⁴ Vö. II. József és Mária Terézia rendeletei, '48-as törvények, kiegyezés utáni politikai kormányzás.

⁵ Vö. DURKHEIM, BORDIEU; KOSÁRY, GYÁNI, HANÁK, BACSKAI etc.

⁶ pl. 1840-es „félemancipációs zsidótörvény”, 1844., 1848:5. tc., 1867. (zsidóság emancipációja), 1868-as „katonai törvénykezés”, 1874:33tc, 1870:42. tc. és 1871:18. tc. (virilis rendszer bevezetése).

⁷ „Sajátosan polgári hivatásetika keletkezett. A polgári vállalkozó ezentúl – Isten kegyelmének s látható áldásának tudatában – saját üzleti érdekeit követte, s ezt kellett tennie, ha magatartása formális, helyes, erkölcsi élete feddhetetlen volt, gazdagságának felhasználása pedig nem volt visszataszító.” WEBER, *i.m.*, 280)

⁸ Kis polgár. Mulattató és tanulságos olvasmány gyerekek számára. Idézi: SZOKOL Réka. Kispolgárok. Fogalomtörténeti vázlat. In: Múltunk 56. (2011)7 2, 112.

⁹ főként az asszimiláns németajkú zsidóságból (svábok, szászok, cipszerek), ill. kisebb számban lengyel, sváb, örmény, görög nemzetiségekből

Karády szerint: „a tudástöke egyre határozottabb beemelése az elitbe jutás [...] feltételei közé (ezt majd az 1883-as ún. 'minősítési törvény' formálisan is hivatalossá teszi), döntően hozzájárult a munkamorál, a tanulás, a tehetség, a szolgálati időtartammal is mérhető kitarító tevékenykedés, a megbízhatóság, a tervező képesség, valamint egyéb vállalkozói erények és készségek [...], általában az egyéni teljesítmény társadalmi felértékelődéséhez és az érdemelv érvényre jutásához mindenfajta öröklött érvényesülési tőkével szemben”.¹⁰

A hivatás-etika normatív bázisa: nemesi és katonai erkölcsiség

Az „értelmiségi felsőréteg” (szakértelmiség, műveltségi és vállalkozói elit) presztízspozíciókba kerülése kétirányú igazodási folyamatot indított el: a tekintélyszerzés egyrészt normaadóvá tette magatartásukat más társadalmi csoportok számára. A *meritokratikus elv* mint pozitív mérce elsőként Angliában vált a hatalom és társadalmi megbecsülés alternatív forrásává. A hagyományos angol *gentleman*-kép mellé ekkor került a „*professional excellence*” (*szakmai kiválóság*) minősége, mely azonos mértékű respektus mellett az úriembertől elvárható viselkedés azonos mértékű kötelezvényével járt.

„A 18. századi Angliában [...] a klasszikus professions vonatkozásában egy bizonyos *savoirs* obligé lépett a *noblesse* obligé *maximája* mellé. [...] Ez a professions oldaláról dióhéjban egyrészt a társadalmi megkülönböztetésre, tiszteletadásra jogosító tevékenységek átalakulásaként, körének szélesedéseként adható meg, másrészt a sajátos szakértelemre alapuló, fizetett személyes szolgálatoknak közszolgáltatá vázó nemesedését takarja.” (Vári, 2010, pp.167)

Hasonló folyamat a kontinensen a 19. század közepére játszódott le (Karády, 2012).

Másrészt, a klasszikus úri osztályba újonnan betagozódó modern hivatásrendek maguk is igyekeztek akkulturálódni a változatlan rangfőlénnyel rendelkező arisztokráciához. A polgári foglalkozást űző középrétegek (különösen a pénzkereső tevékenységre kényszerülő köznemesség) szintén idomulni próbáltak az arisztokrata felsőbb osztályok viselkedési-kulturális-fogyasztási szokásaihoz, erkölcsi mintázataikhoz.

A „*burzsoá ethosz*” többet jelentett pusztán ízléspreferenciáknál, modoros külsőségeknél: a szavahihetőség, megbízhatóság, pontosság, lovagiasság, udvariasság erényei éppúgy hozzátartoztak, mint az erkölcsi feddhetetlenség, műveltség, nemzeti szerepvállalás, szociális felelősségérzet. Paradox módon a felsoroltakban tükröződő, nagyrészt protestáns gyökerű értékrend a közép- és kelet-európai államalakulatokban épp a nemesi virtus maradványaiként hagyományozódott át a liberális polgári közegbe. A szimbolikus megnyilvánulások szintjén az „úri középosztályok” a katonai becsületkódex – azaz a lehető legkonzervatívabb szolgálati hivatásrend – normaelvárásait ültették át a modernizálódó városi lakosság praxisába. (A középfokú végzettséghez kötött civil foglalkozások¹¹ tartalékos tisztii szolgálatra jogosítottak, a tisztii kardbojtot pedig „úri” titulussal járt, szalon- és párbajképessé tett.)

Kövér György szerint: „Aki úriembernek számított, az párbajképes volt, aki nem párbajképes, az nem lehetett úriember sem. Kitágult tehát azoknak a köre, akikre érvényesítették az egyébként nemesi becsületből, nemesi virtusból eredő tisztii becsület hatósugarát, átsugárzott a civilben levő tartalékos tisztiekre is, és átrajzolta a határvonalat: úriember az lehetett, aki középiskolai vég bizonyítványt szerzett és

¹⁰ KARÁDY, Viktor: Az értelmiség kialakulásának kezdetei Magyarországon a 19. században. In: KARÁDY, Viktor – NAGY Péter Tibor: *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19-20. századi Magyarországon*. Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2012. 25-26

¹¹ Pl.: magán- és köztisztviselők, hivatalnokok, építési- és üzemmérnökök, tanárok, újságírók, ügyvédek, kereskedők, mezőgazdasági vagy ipari vállalkozók

Tönálló egzisztenciával bírt. A rang szerinti választóvonal tehát szinte észrevétlenül a tevékenységszerkezeti (képzettségi) és jövedelemszerkezeti (egzisztenciális) tengelyek függvénye lett.” (Gyáni/ Kövér, 2006. pp.65.)

3. A hivatás-etika modernizációs keretei: polgári identitás, szakmai identitás, nyilvánosság

Az érték-képzetek lassú eltolódása a származási csoportoktól a professziócsoportok felé majd két évszázados társadalmi modernizáció eredménye. A felvilágosult rendiségtől a munkáját hivatásszerűen gyakorló „érett polgárságig” vezető folyamat emblematisz figurái szemléletesen írják át a ranghoz, hivatáshoz, képességekhez és presztízshöz fűződő premodern viszonyt. Ilyen a politikai szerepre is aspiráló aufklérista tudós vagy a korszerű abszolutizmust kezdeményező „kalapos király” alakja (18. sz.); a tőkét termelő beruházásokba fektető vállalkozó vagy az infrastruktúrális fejlesztések révén meggazdagodó részvényes-bankár ideáltípusa (*Gründerzeit*); végül az urbánus életvezetési mintákat meghonosító zsidóság, a műveltségével önjogon rangot szerző honorácior értelmiség¹² vagy a *bene possessionatus-ból* (Gyáni, 2016. pp.7.) *Bildungs-bürger*-ré avanzsáló kisbirtokos (századforduló).

E csoportok tagjai egyre inkább foglalkozási és értékhierarchiákban betöltött státuszuk szerint határozzák meg magukat, mintsem öröklött kiváltságjogok, családi genealógiák mentén. A modernitás kezdetén még marginálisnak tűnő (vagy nemlétező) szereplehetőségek¹³, identitásalakzatok a demokratizálódó állampolgári közösségekben mind elfogadottabbá válnak, az ipari kapitalizmus társadalmi közegében pedig már kollektív értékhordozóként azonosítódnak, s az intézményi-normatív szabályrendszerekben való részvétel újfajta lehetőségeit reprezentálják.

Kövér György szerint a 19. századra végbemenő társadalmi átrétegződés a „viselkedésszociológiai rendiség” értelmében „nem más, mint a foglalkozások presztízshierarchiájának átrendeződése, miközben a szakmastruktúra változása a rangtengely felbolydulásának alakjában jelenik meg.”¹⁴ A polgárosodás (*Verbürgerlichung*)¹⁵ azért játszik döntő szerepet ebben a folyamatban, mert átfogó azonosulási keretet kínál egy heterogén és megosztott középosztály újradefiniálódó viselkedéscsoportjai számára. A *Bildungsbürgertum* fogalma (mint mentalitástörténeti kategória), a kulturális közösségbe tartozást műveltség-, életmód- és mentalitástényezők függvényévé tette, s képes volt egy sajátos *éthoszt* kialakítani, ahol megtörténhetett a rendiségből átszármaztatott értékek és normák hivatásszociológiai átcsoportosítása.

Szakmai identitás

Mindennek intézményi hátterét a formális és informális társadalmi közvetítőrendszerek (mindelektől az oktatás) biztosították. Az ipari forradalmakkal és tömegtermeléssel fellépő új igény a szakági specializációra, a technikai-mérnöki ismeretekre, illetve a munkavállalóknak a rész-

¹² „...a reformkor kezdetétől, az 1830-as évektől, egyre inkább külön kategóriaként kezdték kezelni a nem nemesi előértelemiséget, közkeletű elnevezéssel honoratior-okként, azaz olyan privilégiumok nélküli csoportként, melyet műveltségi tőkéje kiemel a többi előjogok nélküli kategóriájából és különleges társadalmi megbecsüléssel (honor) ruház fel. Az 1840-es években egy (talán nem teljesen megbízható) becslés a honoratiorok számát már 50.000-re teszi.” KARÁDY Viktor: Az értelmiség kialakulásának kezdetei Magyarországon a 19. században. In: KARÁDY Viktor – NAGY Péter Tibor: *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19-20. századi Magyarországon*. Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2012, 21.

¹³ Pl.: köztisztviselő, állami hivatalnok, hatósági alkalmazott, mérnök, technikus, gyáripáros, gyógyszerész, patikussegéd, hírlapíró, vállalkozó, szellemi szabadfoglalkozású, iparostanonc, betanított munkás

¹⁴ KÖVÉR, *i.m.*, 66.

¹⁵ A fogalomtörténeti áttekintéshez lásd: KLEMENT, Judit: Nagypolgárság a két világháború közötti Magyarországon? Egy társadalmi csoport meghatározásának lehetőségeiről. In: KÖVÉR, György (szerk.). *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig*. Budapest, Századvég Kiadó, 2006, 193–230; továbbá: KELLER, *i.m.*; SZOKOL, *i.m.* és utóbbiakban referált szakirodalmak.

munkafolyamatokban elsajátított, hatékonyan alkalmazható gyakorlatára új képzési mechanizmusokat hívott életre (szakiskoláztatás, gyakornoki rendszer). Ez további lendületet adott a 17. században megélelénkülő iskolareformoknak, népművelési és pedagógiai mozgalmaknak, valamint a felsőfokú szakképzés és egyetemi oktatás fejlesztését célzó törekvéseknek. Míg a klasszikus iskolai nevelés nagyobb hangsúlyt fektetett az erkölcsös, jó magaviselet és helyes életvitel, a rendszeres bibliaolvasás és egyházi dolgokban való jártasság kialakítására, mint a készségtárgyak elsajátítására, a felvilágosult (humboldti) műveltségismény térnyerésével egyre nagyobb szerep jutott a humán- és reáldiszciplináknak. Ezt támogatta gyakorlati oldalról a technológiai modernizáció és infrastrukturális nagyberuházások kiváltotta szakemberhiány, elméleti oldalról pedig az akadémiai tudományágak (jogi, műszaki-, természet- és társadalomtudományok) módszeres különválása és intézményesülése.¹⁶

A korszerű szakképzési rendszer nemcsak a műszaki-tudományos ismeretek standardizációját, művelését, eredményes átadását szolgálta, de joggal tekinthető a professzionalizációs folyamat részének.¹⁷ Amellett, hogy a szakmai követelményeket rögzítették és szentesítették (tananyag, iskolai végzettség, vizsgaszintek, oklevelek, tanúsítványok), az egyes foglalkozási ágak tagjai formális vagy informális szakmai testületekbe szerveződve kialakították saját belső szabályrendszerüket, megfogalmazván közös identitásukat, etikai alapelveiket, társadalmi küldetésüket.

Önszerveződő alakulatok esetén a csatlakozás önkéntes alapon történt. Angliában pl. jellemzően „a szakmai egyesületek kezében volt a szakmai piacra való belépés ellenőrzése [vizsgáztatás, aspirantúra, gyakornoki segédlevél kiállítás]. Az idővel az egyesületeket formálisan is képző- és minősítési feladatokkal ellátó állami megbízások csak stabilizálták és egységesítették a már korábban, rendies keretek között kialakult eljárást, ahogyan például Angliában a Medical Registration Act tette 1858-ban: az állami fölhatalmazásból vizsgáztató grémium a korábbi rendies korporációk és egyetemek konzorciuma volt.”¹⁸

Ahol a professzionális csoport önlegitimációs céllal (a kontinentális modellben leggyakrabban állami vagy uralkodói paternalizmus mellett¹⁹) jött létre, ott rövid időn belül törvényi rendelettel kötelezték a szakma gyakorlóit a belépésre (valamint az éves tagsági díj megfizetésére).

¹⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia területén a dualizmus idején sorra alakultak meg a múzeumok, könyvtárak, közgyűjtemények, tudományos társaságok (pl. Földtani Intézet, 1869; Meteorológiai Intézet, 1870; Vetőmagvizsgáló Állomás 1887; Országos Chémiai és Vegykísérleti Állomás, 1881; Országos Filoxéra Kísérleti Állomás, 1880; Orvosegylet, Erdélyi Múzeumért Egyesület, Természettudományi Társulat; Történelmi Társulat, 1867; Magyar Földrajzi Társaság, 1872; Magyar Jogászegylet, 1879); indultak meg szaklapok, folyóiratok, tudományos kiadványsorozatok; létesültek egyetemi fakultások (a Pesti Tudományegyetemen, Műegyetemen, Állatorvosi Intézetben, Pécsi Tudományegyetemen, Kolozsvári Egyetemen), kezdetét vette a doktori képzés (1899); létrejött a Magyar Tudományos Akadémia (1869); folyamatosan zajlott a tananyag-fejlesztés, meghonosodott a nemzetközi tudományos szakirodalom, a korabeli tudományos elméletek és módszertanok; teret nyert a forráskritikai szemlélet. Vö. SÁSDI, Tamás. Tudomány és technika a dualizmus kori Magyarországon. <http://korok.webnode.hu/products/tudomany-es-technika-a-dualizmus-kori-magyarorszagon1/> letöltés dátuma: 2016. 04.11.

¹⁷ Vö. WILENSKY, PARSONS, DURKHEIM; HALMOS K.-SZÍVÓS E., KLEISZ, VÁRI, etc.

Továbbá Kövér: „Felfogható a 19. századi átrétegződés valamifajta professzionalizációként is, ahol a foglalkozási csoportok nemcsak differenciálódnak, hanem eljutnak a közös csoporttudatig, sőt a szakmai önszerveződésig is. Régiebben fogalmazva valamifajta hivatásrendi jellegű átstrukturálódás képe is lebeghetne a szemünk előtt.” KÖVÉR, *i.m.*, 66

¹⁸ VÁRI, András. Félprofilok, parciális polgárok, egészen úriemberek? In: *Korall42.sz* (2010) *Mesterségem címere... Hívás és professzionalizáció*. 151-178 (id. p.165)

¹⁹ II. József pl. több hivatásrendi szolgálattal kapcsolatos dekrétumot is kibocsátott. Ilyen volt pl. az orvosi hivatásgyakorlást szabályozó *Generale Normativum in Rei Sanitatis* (1770), vagy a köztisztviselőkre vonatkozó, 1784-es körrendeletet, mely szerint: „Aki közhivatalt visel, a reá bízott ügyekben oly lelkesedéssel

A hivatalos állami regiszterek a nyilvántartottak számára gyakorlatilag állásmonopóliumot biztosítottak. A tagságot szigorú kritériumokhoz kötötték, melyeknek éppúgy része volt a magatartási kódex, a hivatás melletti elköteleződés, a közjó szolgálata (a szociális funkcióhoz általában össznemzeti küldetéstudattal társult), mint pl. a rendezett családi állapot, a kielégítő lakásviszonyok vagy megfelelő anyagi háttér megléte. Egyik legjellemzőbb hazai példa az Országos Ipari Egyesület (1841), melynek példaképe Tóth Árpád szerint „a munkáról, a vagyonról és a takarékosságról szóló középosztályi normák érvényre juttatását szolgáló [...], valamint a szakmunkások képzését az erkölcsi befolyásolásuk növelésével összekapcsoló *Mechanics' Institute* mozgalom”²⁰. De ide sorolható a kereskedelmi és iparkamarai rendszer kiépülése (az 1868-as kamarai törvényt követően), az ügyvédi kör (1882), az orvosi kaszinó (1897) vagy később a Pénzügyi Tisztviselők Országos Egyesülete. Mi sem jelzi jobban e kollektív szakmai szervezetek működőképességét, érvényét, mint máig fennálló jogutódai.

Nyilvánosság

A foglalkozásszerkezeti átalakulást a szakági vertikum bővülése mellett a munkaerő térbeli reallokációja is támogatta. Az iparosodó Európában a gazdasági expanziót kísérő közlekedésfejlesztések (mindenekelőtt a folyamszabályozás, a gőzhajózás és a vasúthálózat kiépítése²¹) a nagy volumenű nyersanyag-, személy- és áruforgalmon keresztül felgyorsították a hagyományos településszerkezet felbomlását, elősegítették új ipari-közigazgatási központok kialakulását, mobilizálták a lakosságot. A műszaki munkálatokkal azonos ütemben növekvő agglomerációs körzetek, munkásnegyedek, gyár- és ipartelepek, bérlakások megsokszorozták a városok munkaerővonzóképességét. A betelepülő vidéki munkások tevékenység típusainak, társas- és lakásviszonyainak megváltozása életminőségük, szemléletmódjuk változását is maga után vonta. A városi lakóterek leképezték a lakosság újfajta tagozódását, az utcaépületek emellett, hogy helyet adtak az új professzióknak, azok használói körét és presztízsét is körülhatárolták. A lakossági igények kielégítésére, többlet-feladatok ellátására (kereskedelmi, pénzügyi, kulturális és jóléti szolgáltatások, közművesítés, élelmiszer- és iparcikk-ellátás, rendfenntartás, hatósági és adminisztratív feladatok) létrejött apparátus foglalkoztatási kapacitása példátlan méretűre duzzadt. Az intézményi hálózattal együtt alakult át az építészeti környezet, s vele a társadalmi térstruktúra. A modern város nyilvános és félnyilvános terei visszahatottak a térhasználati szokásokra, befolyásolták a társadalmi érintkezésformákat, reprezentatív közösségi eseményeknek adtak helyet, urbanizációs színtereket biztosítottak a polgárság foglalkozás- és státuszfüggő kulturális praxisa számára.

A nagyváros modernizációs közege nagyban hozzájárult ahhoz, hogy *ancien régime* merev erkölcsi dogmatizmusát a századvégre fölváltta a nyilvánosság dinamikus közösségi kontrollmechanizmusa.²² A sajtó szerepének fölértékelődésével, a közfunkciót betöltő fórumok, esemé-

kell eljárnia, hogy a közügynek fejajánlott szolgálatát s [...] minden erejét arra fordítsa, hogy midőn dolga van, azt a közvérték és tisztének igényei szerint minden halasztás nélkül pontosan hajtsa végre. [...] Kiben a haza és polgártársai szolgálata iránt szeretet nincs, ki a közjó fenntartása iránti buzgalomtól nem hevítettik, az ügyvitelre nem alkalmas, és nem méltó arra, hogy tisztí címe legyen és díjat húzzon.” Idézi Hencz (1987/I. 7) nyomán DÁVID, Péter–LÓCZY Péter. Hivatás-etika és kultúra, érdekvédelem. Tankönyv az integritás tanácsadó szakirányú továbbképzéshez. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2013. Online: http://vtki.uni-nke.hu/uploads/media_items/hivatasetika-tankonyv.original.pdf. Letöltés ideje: 2016. 04. 11.

²⁰ TÓTH, Árpád. Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Budapest, L'Harmattan, 2005, 27.

²¹ A Monarchia területén 1846 és 1867 között évi átlagban 116 km, 1867 után évente átlagosan 584 km vasút épült. A századfordulóra a helyi vasútvonalak hossza összesen mintegy 8130 ezer km-t tett ki. Vö. *Magyar Kódex 5. Magyarország művelődéstörténete 1967-1918. Az Osztrák-Magyar Monarchia*. Szerk. HARGITAI, József. Budapest, Enciklopédia Humana Egyesület és Kossuth Kiadó, 2001, (331-4).

²² Az abszolutisztikus államhatalom ún. „reprezentatív-demonstratív” nyilvánosságával szemben kialakuló új, polgári típusú közösségi véleménycserét Habermas „liberális nyilvánosságnak” nevezi. A fogalmak ér-

nyek, orgánumok megsokszorozódásával/megszaporodásával nyitottá vált a közélet. A közügyekben való részvétel (beleértve a politikai eszmecserét) nem korlátozódott többé privilegizált, szűk elitcsoportok döntéshozó-véleményalkotó grémiumaira, hanem széles társadalmi körök diskurzív közegévé lett.

A század utolsó évtizedeire a civil lakosság mindennapi élete már többnyire a nyilvánosság tereiben zajlott (pl.: munkahely, hivatal, szalon, kávéház, kaszinó, fürdő, korzó; olvasó- és vitakörök, hobbi-, sport-, tudományos, segélyező és jótékonyági egyletek; kiállítások, színpadi rendezvények, reprezentációs események), ahol a társas érintkezés formáit szigorú erkölcs- és illetlan szabta meg. Az írott és íratlan etikett a városlakók életvitelének, szociokulturális praxisának majd minden szintjét áthatotta (az öltözködéstől a megszólításig, a katonai szolgálattételtől a hivatali időn át az étkezési és higiéniai szokásokig). A hivatalviselési és munkahelyi regulák egy tágabb társadalmi normarendszerbe ágyazódtak. Az egyes foglalkozásrendekre vonatkozó (ágazat- ill. intézmény-specifikus) belső szabályzatok, szolgálati rendtartások, hivatali eskük szövege csupán formális lenyomatát adja az alkalmazottakra és vezetőkre érvényes magatartási elvárásoknak.

Általános követelményként jelenik meg: a) az előírt végzettség igazolása; b) a szolgálati idő betartása; c) a feljebbvalóknak való engedelmesség; d) a munkatársakkal és az „ügyfelekkel” való tiszteletteljes bánásmód; e) a feladatok hiánytalan és jogszabályszerű teljesítése; f) a hivatali titoktartás; g) a rendezett családi háttér és erkölcsös életvitel; g) stabil anyagi háttér és lakáshelyzet biztosítása; i) megfelelő nyelvismeret; j) büntetlen előélet és teljesített katonai szolgálat. Elvárás volt továbbá az odaadó munkavégzés, a hivatal/intézmény iránti lojalitás, a konszolidált megjelenés, a hivatali időn kívüli mértékletesség. Tilos volt a „magánüzerkedés”, hivatali előnyökkel való visszaélés, a rokoni érdekeltségek kihasználása. A házassági szándékot a felelteseknek kellett jóváhagyniuk.

Tanulságos az Osztrák-Magyar Bank tisztviselőinek hivatalos fogadalomtételi szövegét (1918) olvasni (különös tekintettel a záró kitételre):

„hogy tehetsége szerint mindenkor hű, figyelmes és buzgó szolgálattételre fog törekedni és hogy [...] feljebbvalóinak meghagyásait vonakodás nélkül teljesíteni fogja. Egyszersmind fogadást tartozik tenni, hogy a megállapított hivatalos órákat pontosan megtartja, az üzletfeleket készségesen kielégíti, hogy úgy ezekkel mint az intézet összes alkalmazottaival szemben illő magaviseletet fog tanúsítani, hogy az előírt szigorú szolgálati titoktartást esetleges kilépése után sem fogja megszegni, és hogy általában úgy a szolgálatban, mint azon kívül méltónak fog bizonyulni arra a megbecsülésre és bizalomra, melyet hivatása megkíván.”

4. Napjaink hivatásetikai kérdései

A 20. század etikáját, mint arra már a bevezetőben is utaltunk, sajátosságos kettősség jellemzi. Egyrészt látszólag kevesebb figyelmet fordítunk az etikai kérdésekre, a haszon maximalizálása érdekében. Másrészt az egyes hivatások a korábbinál összetettebb dilemmákkal szembesülnek az etikai kérdések kapcsán felvetődő problémák megoldására.

A teljesség igénye nélkül tekintsünk át néhány szaketikai dilemmát (1. táblázat).

telmezését és a szerkezetváltás folyamatának elméleti modelljét ld. HABERMAS, Jürgen. A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása: vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban. Ford.: ENDREFFY Zoltán, GLAVINA Zsuzsa, Budapest, Osiris, 1999.

1. táblázat: Napjaink hivatásetikai dilemmái

hivatászetika területe	dilemmák
bio- és orvosi etika	<ul style="list-style-type: none"> • Van-e jogunk, hogy testünk megcsonkításával mások élet esélyeit javítsuk? • Mikor kezdődik és fejeződik be az emberi élet? • Van-e jogunk az abortuszhoz? • Van-e jogunk az élőlények klónozásához? • Van-e jogunk az eutanáziához? • Ki és hogyan mondja meg a betegnek, hogy gyógyíthatatlan?
környezeti etika	<ul style="list-style-type: none"> • Jövő iránt érzett felelősség és az erőforrások kiaknázásából származó rövid távú haszon összhangba hozható-e?
pénzügyi közvetítő rendszer etikája	<ul style="list-style-type: none"> • Milyen mértékű kockázat vállalható a haszon érdekében? • Van-e a haszonszerzésnek határa?
gazdasági etika	<ul style="list-style-type: none"> • Szabad-e szexualításra utaló elemeket alkalmazni a marketingben? • Szabad-e a haszon érdekében a fogyasztót tévesen tájékoztatni? • Szabad-e a gyerekeket, fiatalokat marketing eszközökkel elérni? • Beengedhető-e a reklám az iskolákba? • Mit értünk tisztességes haszon alatt? • Mit értünk tisztességes kamat alatt? • Haszonelvűség vs. etikus magatartás?
tudományetika	<ul style="list-style-type: none"> • Mi tekinthető egyéni kutatási eredménynek? • Mi tekinthető közös kutatási eredménynek? • Befolyásolhatja-e a megrendelő (politikai párt) a kutatás eredményét? • Szabad-e hipotéziseknek kutatási eredményként való feltüntetése? • Hogyan kell hivatkozni és átvenni mások tudományos eredményeit?
médiaetika	<ul style="list-style-type: none"> • Mit jelent a sajtószabadság? • Alkalmazható-e a cenzúra? • Mit jelent az emberi méltóságot védő cenzúra? • Meddig mehet el a tényfeltáró újságírás?

Forrás: saját szerkesztés

Ezekre a kérdésekre a hivatásetikai elvek kísérik meg a válaszadást (2. táblázat).

2. táblázat: Hivatásetikai elvek

szakterület	elvek
orvostudomány/ biológia	<ul style="list-style-type: none"> • Nem ártani (Primum nil no cere, (Hipokratész, Kr.e.: 460-377) • A beteg érdeke a legfőbb törvény (Salus aegrati suprema lex esto). • Hatalommal való visszaélés tilalma. • Titoktartás kötelezettsége. • Emberi élet sérthetlensége.
pedagógia	<ul style="list-style-type: none"> • Tisztelet és szeretet. • Igazságosság, egyenlő bánásmód. • Felelősség.
pénzügyi közvetítő rendszer	<ul style="list-style-type: none"> • Tisztességes és méltányos kamat (haszon). • A hitelfelvevő érdekének figyelembe vétele. • Átláthatóság, hitelesség.
vállalkozói	<ul style="list-style-type: none"> • Hitelesség. • Minőségorientáltság. • Tisztességes versenyszellem. • Egészségmegőrzés, környezet védelme.

Forrás: saját szerkesztés

A személyi felelősségen túl érdemes a struktúra működésére, az intézményi megnyilvánulásokra, a rendszer működési elveire és megvalósulási feltételeire is rákérdeznünk. Amennyiben a koherens és hatékony „üzemmód” alapja, hogy „az etika irányítási rendszerének összhangban kell lennie az általános közszféra-irányítási módszerekkel”(u.o.), úgy fölvethető: vajon e módszerek és a mögöttük álló elvi megfontolások megfelelnek-e a közszférának nevezett társadalmi alrendszer természetének? Lehetővé teszik-e struktúra-szinten a kívánatos kimenetelt? Hoznak-e felszínre ellentmondásokat? Szembekerülhet-e adott esetben a közérdek vagy bizonyos közcélok megvalósítása egy-egy bürokratikus intézmény inherens belső logikájával? Konkrétabban: Miért lesz esetenként a közjó érdekében hozott döntés végrehajtása etikátlan?

A közös etikai normák kimunkálásában részt vállaló Közzolgálati Érdekegyeztető Fórum hasonló problémákat vetett föl a kódex megfogalmazása során:

- a) Szükséges-e, hogy a közigazgatásban preferált értékeket a jogi szabályozáson túl etikai követelményekkel is megerősítsük?
- b) Mennyire szükséges a jogi, illetve az etikai szabályozásra helyezni a hangsúlyt az etikai infrastruktúrához tartozó más eszközökkel szemben?
- c) Szükséges-e az etikai normák érvényesülésének ellenőrzésére külön szervezetet létrehozni vagy felhatalmazni (az ellenőrzést ebben az esetben tágran értelmezzük, s beleértjük azt a helyzetet is, amikor a köztisztviselő etikai konfliktusba kerül, amelynek feloldásához tanácsadásra, iránymutatásra van szüksége, s ezért egy pártatlan fórumhoz fordul).
- d) A szankcionálás helyett milyen ösztönző eszközökkel lehet elérni, hogy a köztisztviselők a közzolgálati értékek és alapelvek szerinti magatartást kövessék?
- e) Hogyan lehet javítani a közigazgatás és a társadalom közötti kommunikációt?²³

Vezetés etikája

A hivatásetika sajátosság (az ágazatitól eltérő, horizontális) területe a vezetés etikája, amelyben kiemelt szerepe van a teljesítményorientáltság mellett a példamutatásnak, az elkötelezettségnek és a felelősségnek (3. táblázat).

²³ U.o.

3. táblázat: Vezetésetikai elvek

etikai elvárás	képességek
értékkorientáltság	<ul style="list-style-type: none"> • törvényesség • szabálykövető magatartás • elkötelezettség • igazságosság
példamutatás	<ul style="list-style-type: none"> • szakmai felkészültség • tisztesség • kérdezni tudás • hibák elismerése • értékkorientáltság
elkötelezettség	<ul style="list-style-type: none"> • kooperációs képesség • szervezet iránti elkötelezettség • számonkérés • irányítás
felelősség	<ul style="list-style-type: none"> • motivációs készség • empátia • döntési képesség • másokat meghallgatni tudás képessége • fenntartható eredmény orientáltság

Forrás: saját összeállítás

5. Összefoglalás

Az etika (ezen belül a szakmai etikák, így pl.: a közszolgálati etika) nem elvont ismeret, „úri huncutság”, amelyre „illik” ma hivatkozni, hanem a mindennapi közgondolkodás, ill. a döntés előkészítés integráns része kell, hogy legyen.

A hazai gyakorlatban előrelépést jelent a közszolgálati etikai kódex megjelenése, de ettől még az etikai kockázatok automatikus megszűnése aligha várható. Szépen megfogalmazott deklaráció halmazból ui. a joggyakorlatig terjedő út rögös és időigényes.

A közszolgálati etika ui. nem csak „viselkedéstan”, amit illik betartani, hanem annál jóval fontosabb és összetettebb gondolkodási és cselekvési szabályok összessége.

Ennek tudatossá válásában fontos szerepe van a személyes vezetői példamutatásnak és az oktatásnak. Az etikai képzést nem lehet elintézni egyszeri, kampány-szerű programmal.

Rendszeres, tudatosan felépített, esettanulmányokra támaszkodó tréningekre van szükség, amelynek keretében a közszolgák rendszeresen szembesülhetnek az előírások és a mindennapok gyakorlata közötti diszkrpanciával.

Hivatkozott irodalom

FAZAKAS S. (2009): "Mert a szegény nem fogy el a földről..." Kálvin társadalmi etikájának kialakulása és gyakorlati jelentősége. *Studia Theologica Debreceniensis*, II. évf. 2. szám pp. 91-105.

GYÁNI G./KÖVÉR GY. (2006): Magyarország társadalomtörténete. Osiris, Budapest.

GYÁNI G. (2010): A magyar politikai eliték értékrendszere és regionális változásai. *Tér és Társadalom*, 24. évf. Nr. 2. pp. 5-16.

KELLER M. (2010): A tanárok helye. A középiskolai tanárok professzionalizációja a 19. század második felében, magyar–poros összehasonlításban. Budapest, L'Harmattan – 56-os Intézet, Budapest.

VÁRY A. (2010): Félprofik, parciális polgárok, egészen úriemberek? A professzionalizációs folyamat újtjai és kutatási alternatívái a 19. századi Európában. Korall, 11. évf. Nr. 42. pp. 167-168.

WEBER M. (1982): A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat, Budapest.